

ještě šířeji zpracovat poznatky z bádání nad osobním fondem botanika Karla Domina (zatím vydal Jan Janko ve spolupráci s Marií Bahenskou alespoň zprávu o tomto fondu v časopise *Práce z dějin Akademie věd* 2009, 2: 125–136). Významným obohacením české historiografie přírodních věd by se mohla stát také edice deníkových zápisků Bohumila Němce, snad spojená rovněž s reedicí již dávno rozebíraných Vzpomínek. Jak vidno, i když Jan Janko občas v žertovné nadsázce přemýšlí nad vhodným místem svého posledního odpočinku, dějiny přírodních věd se bez

jeho obrovských znalostí a originálního myšlenkového přínosu jen těžko obejdou.

Medailon by nebyl úplný, kdybych závěrem nepřipojil alespoň několik osobních poznámek o Janu Jankovi, jak jsem ho poznal v letech vzájemné spolupráce, během nichž jsme dokonce určitou dobu sdíleli společnou kancelář. Imponoval mi širokým rozhledem nejen v oblasti vědy, ale i v umění. Legendární se staly jeho citace Friedricha Hölderlina v originále, často jsme diskutovali o Goethovi nebo Novalisovi. Vždy nás spojovalo to, že jsme se oba pokoušeli nejenom o vědeckou produkci, ale

také o proniknutí do oblasti poezie a beletrie. Ne vždycky jsme zastávali stejné názory, ale všechny rozpory dokázala překlenout moudrá tolerantnost Honzy Janka, která zkrotila i mou někdy příliš ohnivou polemickou. V posledních letech se bohužel vidáme pouze sporadicky a diskuze s ním mi moc a moc chybí. Ale naštěstí v nynějších dobách už sedmdesátka není ani zdaleka věkem, kdy by byl všem dnům konec. A tak doufám, že se s Janem Jankem já i ostatní budeme ještě dlouho setkávat nejenom prostřednictvím jeho článků, ale i v osobních shledáních a diskuzích.

Jan Krekule

50 let od založení Ústavu experimentální botaniky Akademie věd

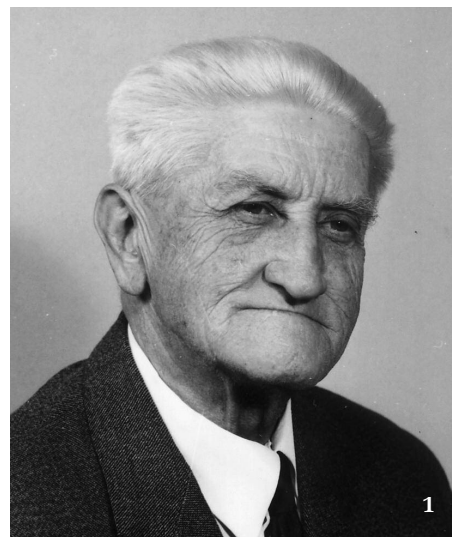
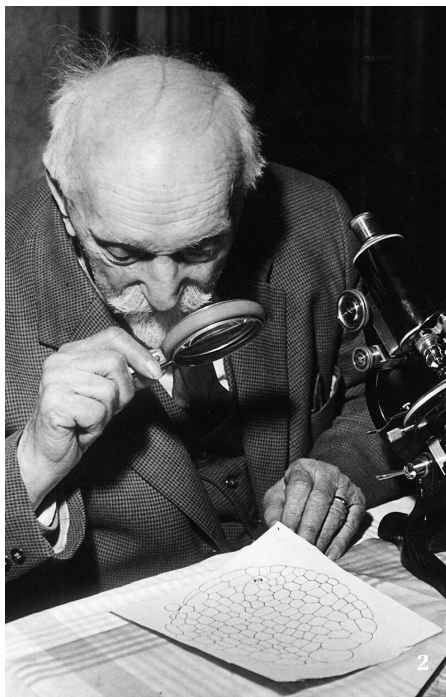
Ústav experimentální botaniky Československé akademie věd (dnes Akademie věd ČR, v. v. i.) byl založen 1. ledna 1962. Místem jeho zrodu se stala budova na Flemingově náměstí 2 (dříve Na cvičišti) v Praze 6, tehdy rovněž sídlo Biologického ústavu ČSAV, jehož dvě organizační jednotky – Oddělení fytopatologie a Oddělení fyziologie a genetiky rostlin – tvořily základ nově vzniklého ústavu. Dnešní exkurze do dějin ústavu má seznámit s jeho prvními kroky i péčí vychovatelů.

Osud novorozenců určují v pohádkách sudičky. U kolébky Ústavu experimentální botaniky (ÚEB) se sešly v takové úloze tři silné osobnosti, které pomohly ochránit a směřovat juvenilní instituci v třaslavé době syčené intolerance a poraněné dogmatismem. Největší vklad předal ústavu jeho první ředitel (1962–68) prof. Ctibor Blatný (obr. 1).

V době zakládání instituce byl vyzrálou vědeckou osobností s autoritou i v hlasem získávaným již v předválečném období. Zakladatel české rostlinné virologie se soustředěním na plodiny z domácí dvorany šlechtitelské i pěstitelské slávy – na brambory, chmel a vinnou révu. Tematika přinášela nejen teoretické, ale i praktické výstupy, znamenala přesvědčivý příklad spojení základního výzkumu s praktickým uplatněním na samém úsvitu dějin ústavu. Heslo: Ctibor Blatný – fytopatolog a rostlinný virolog, dobře naplňuje požadavky encyklopedického zařazení, ale zcela opomíjí rozlehlou odbornou erudici, společenskou angažovanost, kulturní ambice a zájmy i osobní charisma nositele. O pověstném polyhistorickém formátu svědčí také rozsah i obsah jeho nespočetných příspěvků do *Živy* v 50. a 60. letech 20. stol. Od václavek a letniček až k zahradnické virologii a ekologické problematice. Došlo se rovněž na výchovu ústavu. Uvedme příklad. Ústavní exkurze demonstrující katastrofální poškození krušnohorských ekosystémů kyselými dešti v 60. letech 20. stol. Po cestě jsme se podívali i podívali, proč se daří chmelu na svazích kolem Budyně, navštívili valdštejnský zámek

s obrazárnou v Duchcově, na kopcích byli přezkoušeni z horské květeny a velmi náročně se seznámili s účinkem domácích i zahraničních imisí. Všechno provázeno moralitou odpovědnosti za stav přírody. Sám pan profesor ji naplňoval příkladně, o čemž svědčí dobová veřejná či literární vystoupení nejen v případech oponentury novomlýnských vodních nádrží. A tak od samého počátku měl bělostný plášť experimentální botaniky na sobě zelený nádech setkávání s přírodou v reálu.

Prof. Bohumil Němec (obr. 2, viz *Živa* 2007, 5: 199–202) byl ve spojení s ústavem během několika posledních let svého života (zemřel v r. 1966). Noblesa i nezpochybnitelný vědecký kredit. Sledoval a opatroval první kroky ústavu na nově zřizované vědecké scéně. Pomohl s výchovou aspirantů, když se nedostávalo školicí (s díky vzpomínám na konzultace provoněné doutníkovým kouřem). Byla to jeho autorita, jež pomohla v r. 1957 tehdy

ještě Biologickému ústavu založit mezinárodní časopis *Biologia Plantarum*. Periodikum, které v době zahraničních styků omezených studenou válkou otvíralo světové hřiště vědy domácím adeptům. Vychází dodnes a je jediným českým vědeckým časopisem, který si na sebe dokázal i vydělat. B. Němec ho nejen pomáhal založit, ale publikoval v něm i ve svých 85 letech původní práce. Vznikly opětovným studiem jeho dávných cytologických preparátů. Pro mladou generaci je jeden z příkladů ztotožnění se s vědou jako osobním posláním. Uváděl ústav a poválečnou českou vědu do mezinárodního kontextu. Zažili jsme, jak v r. 1964 zahajoval a zúčastnil se symposia o ontogenetickém vývoji rostlin pořádaného ústavem. První příležitost poměřit vlastní výsledky se zahraničními vzory, navíc reprezentativní a tehdy ojedinělé setkání západu s neznámou oblastí vědy za železnou oponou. Respekt a úžas vzbudilo jeho úvodní vystoupení ve vile Lanna. Možnost kontaktu s žijící legendou světové biologie. Inspirace a povzbuzení pro nás, kdož začínali.

Pěstounem byl také prof. Ivan Málek, ředitel Biologického ústavu ČSAV, kam patřila zmiňovaná oddělení pozdějšího ÚEB. Hodnocení osobnosti ponechávám

1 Ctibor Blatný – zakladatel a ředitel Ústavu experimentální botaniky ČSAV počátkem 60. let minulého stol.

2 Bohumil Němec byl na sklonku svého života nejen moudrým rádcem, ale i aktivním badatelem. Snímky z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i., pokud není uvedeno jinak

v rukou historiků a soustředím se na osobní vzpomínky. Mají dvojitou podobu. Jednak představa ochranné ruky, jež z pozice politické vrchnosti pomáhala ústavu překonávat bariéry mezinárodních styků se západem. Byla přítomna při zakládání zmiňovaného mezinárodního časopisu, zasáhla při složitém organizování mezinárodních setkání, umožnila odjet, kam se jezdit nedalo. Občas vytáhla účastníka z bahna kádového průšvihů (pisatele tohoto článku nevyjímaje). Druhou stranou mince pak byla schopnost, věřím že i potřeba, vést dialog třeba v kontroverzních záležitostech učedníků-aspirantů a obecně vést diskurz i v oblastech biologické ideologie lysenkismu a genetiky – v tématech, kde se jinde vyznávalo, nediskutovalo. Nechci idealizovat, přesto to považuji za významný rys atmosféry, v níž ústav vznikl.

Uvedl jsem osobnosti, které provázely ústav při zrození. Jak instituce vypadala? Především šlo o velmi pestrou směs organizačních útvarů i jimi provozovaných experimentálních témat. Kromě fytopatologie, fyziologie a genetiky bylo součástí ústavu Oddělení radiobiologie, jediné takto specializované pracoviště v zemi, dále Sběrka autotrofních organismů a Atlas anatomie kulturních rostlin (obojí pracoviště na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze), Biotechnologické oddělení a v Brně Oddělení pro studium životních dějů filmem (vedené Janem Calábekem na Vysoké škole zemědělské a lesnické), světový unikát. Tematicky konzistentní byla C. Blatným vedená virologie soustředěná na kulturní rostliny. Představovala rovněž vlajkovou loď ústavu s těžkou metodickou výzbrojí elektronové mikroskopie, sérologických a imunologických technik, spolu s biochemickými a fyzikálními nástroji studia rostlinných virů, jimiž vládli Jaroslav Brčák, Milan Čecha a Jiří Pozděna. Fyziologie pod vedením Bohdana Slavíka (Živa 2010, 1: III) se soustředila na budování metodické základny studia fotosyntézy a vodního režimu, experimentovala s Lolou Teltscherovou (viz Živa 2010, 2: XXV–XXVI) na zvláště ontogenetického vývoje pšenice a naučila díky Rudolfovi Řetovskému a Evě Petřů československé bioložky teoreticky i prakticky zacházet s explantáty. Genetici se pod vedením manželů Evy a Josefa Klozových

pustili do imunologické a sérologické analýzy bílkovin semen s cílem jejich využití v systematicce. Nezapomeňme na krátkou a slavnou cytologickou kapitolu, jíž přispěl Ivan Hršel k poznávání mitochondrií a endomembránového systému rostlinné buňky.

Orientačními ukazateli na samém počátku cesty ústavu jsou originální příspěvky identifikace zhoubných virů a návody, jak s nimi bojovat, monografie Viroví původci rostlin a Rostlinné explantáty (vyšlé ještě před samotným založením ústavu), metodické příručky studia vodního režimu a některých oblastí fotosyntézy i sborník z prestižního mezinárodního sympozia o ontogenetickém vývoji rostlin a diferenciaci apikálních meristémů při indukci kvetení (všechny publikace vydalo Nakladatelství ČSAV, později Nakladatelství Academia). Z významných autorů uvedu Bohdana Slavíka a Zdeňka Šestáka (viz Živa 2009, 1: V–VI).

Po tomto vykročení se ústav až do dnešní doby vyvíjel stále na základním půdorysu fytopatologie, fyziologie a genetiky, jimiž absorboval razantní nástup molekulární biologie na počátku 90. let 20. stol., a posléze přidal jako samostatné disciplíny cytogeneticky orientovanou genomiku a šlechtění jabloní (dovedené až

do finále světově úspěšných odrůd). Zhruba v polovině toho pochodu, koncem 80. let, přišla krize hrozící rozpadem tradiční formy a náplně ústavu, akce vymístění do jihočeského střediska ČSAV. Katarzi přinesla sametová revoluce, která pražskou část ústavu v původní podobě rehabilitovala. Protagonistou oněch událostí byl Jiří Velemínský, jedna z vedoucích osobností transformace Akademie věd. Na domácí půdě uváděl ústav do molekulárního věku, stal se jeho ředitelem a s ním je spojováno i směřování ústavu druhé poloviny dosa- vadní existence.

Po seznámení s počátkem ústavu nabízíme na závěr jeho současnou vizitku. Pod vedením ředitele Martina Vágnera sídlí v Praze a Olomouci. Pražská část se nachází v akademickém areálu Lysolaj, kde byla r. 2012 dokončena stavba nové budovy, nyní hostící většinu dosud dislokováných pracovišť. Působí zde 12 laboratoří, jež zkoumají hormonální regulace a přenos signálů u rostlin na úrovni orgánů, buňky nebo genomu, fyziologii stresu a odezvu na napadení patogeny a také problémy biotechnologické. Kolegové z olomoucké části se začátkem r. 2013 rovněž stěhovali, a to do nových budov postavených v rámci operačního programu Výzkum a vývoj pro inovace. Zdejší dvě laboratoře se zabývají jednak různými aspekty růstových regulátorů, včetně jejich farmaceutického a kosmetického využití, na druhé straně pak funkční genomikou rostlin podílející se na světových projektech sekvenování dědičné informace pšenice, ječmene a banánovníku (viz Živa 2012, 4: 155–157). Ústav má přibližně 200 zaměstnanců. Cenný hráč v mužstvu mezinárodní rostlinné biologie.

3 S Jiřím Velemínským v čele vkročil ústav do molekulárního věku.

Foto z archivu ÚEB AV ČR, v. v. i.

4 Nová budova Ústavu experimentální botaniky Akademie věd ČR, v. v. i., otevřená v Praze 6 – Lysolajích v r. 2012. Foto J. Kolář

5 Huseníček rolní (*Arabidopsis thaliana*), dobrý sluha všech rostlinných fyziologů a genetiků, zachycený mimo svou laboratorní klauzuru. Foto P. Klíma